

BOLALARNING NUTQIY RIVOJLANISHIDA INTERFAOL METODLARDAN FOYDALANISHNING ILMIY ASOSLARI

Islomova Zuxra Ikrom qizi

Samarqand davlat pedagogika instituti

Ta'lim tarbiya nazariyasi va metodikasi(maktabgacha ta'lim)yo'nalishi

1-bosqich magistranti

70.075.19.04.

Annotatsiya: Bolalarning nutqiy rivojlanishi jamiyat taraqqiyotining muhim omillaridan biri bo'lib, ta'lim tizimida doimiy e'tibordaligi bejiz emas. Oila, maktabgacha ta'lim muassasalari va maktab sharoitida bolalarning og'zaki va yozma nutqining rivojlanishi, ularning ijtimoiy, psixologik va intellektual yetuklashuvi uchun negiz hisoblanadi. So'nggi yillarda ta'limda innovatsion yondashuvlar keng joriy etilar ekan, interfaol metodlardan foydalanish bolalar nutqiy rivojlanishida samaradorlik ko'rsatmoqda. Interfaol metodlar, ularning ilmiy asoslari, ijtimoiy-psixologik jihatlari va ta'lim jarayonidagi o'rni haqida ilmiy yondashuvlar keng ommalashmoqda.

Kalit so'zlar: interfaol metodlar, nutqiy rivojlanish, bolalar, pedagogika, ta'lim, kommunikativ yondashuv, lingvistik asoslar, psixologik rivojlanish, muloqot, innovatsion texnologiyalar.

Nutq rivojlanishini ta'minlashda doimiy faollik va o'zaro hamkorlik muhimdir. Interfaol metodlar bolalarning tafakkur qilish, so'zlarni to'g'ri va aniq qo'llash, grammatik jihatdan to'liq gap qurish, hissiyotni ifodalash, alternativ fikrlarni ilgari surish, savollarga javob bera olish kabi ko'nikmalarini shakllantirishda asosiy vositalardan biri sifatida qaraladi. Ta'lim jarayonida an'anaviy yondashuvlar o'rnini zamonaviy interfaol usullar egallayotgani, pedagogika sohasida keng ilmiy izlanishlarga asos bo'lmoqda. Nutqiy rivojlanishda interfaol metodlarning afzalligi

shundaki, ular bolalarni faol o'quvchi-subyekt sifatida rivojlantiradi va bilim olish jarayonini qiziqarli, samarali va hamkorlikka asoslangan holatga olib chiqadi. Ushbu yondashuvlar zahirida muammoli vaziyatlar yaratish, muloqotga undash, tanqidiy va ijodiy fikrlashni faollashtirish, faol ishtirok va o'zini ifodalash ko'nikmalarini rivojlantirish turadi. Interfaol usullarning foydali jihati shundaki, ularning yordamida bolalar ta'lim olishini passiv tinglovchidan faol suhbatdosh va ishtirokchiga aylanadi. Zarur masalalarni hamkorlikda muhokama qilish, savollar berish va o'z fikrini ochiq bayon qilish ularda nutqiy faollikni yuqori darajada rivojlantiradi [1].

Interfaol metodlar turli tabiiy omillar va noan'anaviy metodlarni birlashtiradi. Ishchi guruhlarda ishlash, rolli o'yinlar, dastlabki suhbatlar, fikr almashishlar, "fikrlar kartasi" (mind mapping), konseptual xaritalar tuzish, brainstorming yoki kollektiv muhokama texnologiyalari bolalarni nutq faoliyati jarayoniga ko'proq jalb etadi. Bunday holatlarda har bir bola o'zining individual fikrini bayon qilish, nutqiy salohiyatini to'liq namoyon eta olish imkoniyatiga ega bo'ladi. Aynan mana shu jarayonda bolalar bir-biriga savollar beradi, javoblarni baholaydi, yangi so'z va iboralarni o'zlashtiradi va lingvistik faoliyatda ishtirok etadi. O'quvchi va pedagog o'rtasidagi tashabbus ham oshadi, bu esa bolalarning nutqiy rivojlanishidagi qobiliyatlarini samarali ochib beradi. Olimlarning ilmiy izlanishlariga ko'ra, interfaol metodlarning asosini kommunikativ, kooperativ va kognitiv texnologiyalar tashkil etadi. Bu metodlar, birinchi galda, bolalarning o'zaro va o'qituvchi bilan hamkorligini kuchaytirish, mustaqil fikrlash va o'z fikrini erkin ifodalashni rivojlantirishga yordam beradi. Yana, kommunikativ yondashuvlar bolalarda axborotni tez va aniq yetkazish, so'z boyligini kengaytirish, to'g'ri talaffuz, gap tuzish va bayon qilish salohiyatini oshiradi. Kooperativ texnologiyalar esa jamoada ishlash, bir-birini tinglash, asosli fikr bildirish va murosaga kelish ko'nikmalarini rivojlantiradi. Kognitiv yondashuv esa o'quvchilarda mustaqil tahlil qilish, mantiqan izchil fikr yuritish va axborotni o'zlashtirishga yordam beradi. Bugungi kunda dunyo

ilmiy maydonida interfaol metodlarning didaktik, lingvistik hamda psixologik asoslari keng o'rganilmoqda. Yangi texnologiyalar, kompyuterlashtirilgan darslar, multimediya vositalaridan foydalanish orqali interfaollik va axborot almashinuvi yanada samarali tashkil qilinmoqda. Zamon talabiga mos holda onlayn darslar, interaktiv platformalar, mobil ilovalar ham bolalarning nutqiy rivojlanishida muhim ahamiyat kasb etmoqda. Ushbu texnologiyalar yordamida bola turli mavzularda erkin muloqot qilish, o'rgangan bilim va ko'nikmalarni amaliyotda qo'llash imkoniga ega bo'ladi [2].

Nutqiy rivojlanishda metodlarni to'g'ri tanlash muallimning pedagogik mahoratiga ham bevosita bog'liq. Interfaol metodlar o'qituvchidan yuqori saviyada tayyorgarlik, zamonaviy bilim va innovatsion yondashuvlarni yaxshi bilish, o'quvchilarning yosh xususiyatlari va individual ehtiyojlarini hisobga olishni talab qiladi. Talaba faoliyatini rag'batlantirish, ijobiy munosabatlar shakllantirish va ishtirokchilar motivatsiyasini oshirish, erkin muloqot uchun qulay muhit yaratish – bularning barchasi interfaol metodlarning muvaffaqiyatli amalga oshirilishi uchun zarur shartlardir. Pedagogikadagi interfaol metodlarning yana bir muhim jihati, ular bolalarning tanqidiy va ijodiy fikrlashini kengaytiradi. Fikrlash, mulohaza yuritish va fikrini asoslash kabi ko'nikmalarning shakllanishida muammoli savollar, guruhlarda muhokama qilish, o'zaro hamkorlikda muayyan natijaga kelish bolalar uchun muhim ahamiyatga ega. Konstruktiv natijaga erishish uchun esa o'qituvchi ilgari surayotgan har bir metod o'z mazmuni, maqsadi va natijasi bilan mustahkam ilmiy asosga ega bo'lishi lozim [3].

Bolalarning nutqiy taraqqiyotida lingvistik va psixologik yondashuvlar bir-biri bilan chambarchas bog'liq. Lingvistik yondashuv, bolada grammatik qurilmalarni o'zlashtirish, so'z boyligini kengaytirish, talaffuz va intonatsiyani to'g'ri shakllantirish, uslubiy xatolardan xoli so'zlash va gap tuzish ko'nikmalarini rivojlantirishga mo'ljallangandir. Psixologik yondashuv esa bola nutqiy faoliyatiga ijobiy tasir qiluvchi infotashabbus, emotsional ko'tarinkilik va ijtimoiy faollikni

oshirishga xizmat qiladi. Zamonaviy fan va pedagogika o'zgarib bormoqda, yashash sur'ati tezlashgan bugungi hayotda bolalarning nutqiy salohiyatini oshirish uchun yangi yondashuvlar zarur. Interfaol metodlar zamon talabiga javob bermog'i, shuningdek, nutqiy rivojlanish uchun eng qulay sharoit yaratib berishi lozim. Fundamental bilimlardan tashqari, amaliy ko'nikmalar – o'z fikrini erkin, ravon ifodalash, to'g'ri va epchil gap tuzish – bola kelajagi uchun doimiy ahamiyat kasb etadi. Interfaol metodlar esa bunday ko'nikmalarni samarali rivojlantirishga imkon yaratadi. Shu quyidagi masalalarga ham e'tibor qaratish lozim: interfaol metodlar orqali mustaqil fikrlashni rag'batlantirish, jamoada ishlashga o'rgatish, axborotni tez va samarali qayta ishlay olish ko'nikmalari, o'zini to'g'ri baholash, har xil vaziyatlarda o'z fikrini asoslab berish, so'z boyligini oshirish, aniqlik bilan talaffuz qilish, axborotni mustaqil izlash va tanlab olish qobiliyati. Bundan tashqari, o'qituvchi tomonidan yaratilgan mushohada, savol-javob, munozara, guruhlarda tahlil, matn ustida ishlash, suhbatlar kabi strategiyalar bola nutqining ham lug'aviy, ham grammatik jihatidan kamchiliklarini aniqlash va bartaraf qilishga ko'mak beradi. Fikr almashinuvini ta'minlash orqali yangi atamalarni, iboralarni va nutq uslublarini egallash osonroq bo'ladi [4].

Yana, interfaol metodlarning amaliy jihatlari doimiy bilim olishga, erkin va ochiq suxbat olib borishga, do'stona muhitda o'rganilgan bilimni amaliyotda qo'llashga zamin yaratadi. Innovatsion o'quv texnologiyalari, masalan, AKT, onlayn platformalar, virtual hamkorlik, birgalikda dars ishlash metodikasi orqali bolalarning nafaqat nutqiy rivojlanishi, balki ijtimoiylashuvi, o'zaro hamjihatlik, qo'llab-quvvatlash, fikr bilan o'rtoqlashish madaniyati ham shakllanadi. Bu esa ularni aktyorlik, jurnalistika, liderlik, ijodkorlik, diplomatik kabi sohalarga ham tayyorlaydi. Shuningdek, interfaol metodlarning ilmiy asoslari, ilg'or tajribalar va nazariy ishlanmalarga tayanadi. O'zbekiston va xorijiy mamlakatlar pedagogikasida bolalar nutqiy rivojlanishiga oid tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, interfaol dars jarayoni o'quvchilarda yuqori darajada motivatsiya, mustahkam axborot

almashinuvi, zamonaviy mushohada yuritish, bilishga intilish, ishonch, tashkilotchilik fazilati kabi ijobiy xususiyatlarni boyitadi. Interfaol usullarning muvaffaqiyatli natija berishi uchun pedagogning uzluksiz o'z ustida ishlashi, tajriba almashishi, zamonaviy ilmiy metodikalarni tatbiq etishi muhim hisoblanadi [5].

Uy sharoitida, oila muhitida ham interfaol metodlar bolaning nutqiy taraqqiyotida asosiy rol o'ynaydi. Ota-onalar bilan erkin va ochiq suhbatlar, savol-javoblar, o'zaro o'yinlar bolalarda nutqiy qobiliyat rivojlanishi uchun tabiiy muhit yaratadi. Ota-ona va pedagog hamkorligining to'g'ri tashkil etilishi bolaning nutqiy faoliyatiga doimiy ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Natijalar shuni ko'rsatadiki, interfaol metodlar bolaning og'zaki va yozma nutqini, nutq madaniyatini, ijtimoiy va psixologik faolligini, tafakkur salohiyatini rivojlantirishda eng zamonaviy va samarali vositalardan biri hisoblanadi. Bolalarning nutqiy rivojlanishiga bevosita yoki bilvosita bog'liq bo'lgan har qanday faoliyatni interfaol tarzda tashkil qilish, ularning lingvistik va kommunikativ salohiyatini samarali ochishda muhim poydevor bo'ladi [6].

Bolalarning nutqiy rivojlanishida interfaol metodlardan foydalanish ilmiy nuqtai nazardan o'zining dolzarbligi va samaradorligi bilan ajralib turadi. Tadqiqotlar natijalariga ko'ra, interfaol metodlar bolalarning mustaqil fikrlash, o'z fikrini aniq va ravon ifodalash, muloqotga faol kirisha olish ko'nikmalarini shakllantirishda muhim rol o'ynaydi. Ushbu metodlar orqali bolalar o'zaro hamkorlikda ishlash jarayonida yangi bilimlarni mustahkamlash, qadriyatlarni o'zlashtirish va so'z boyligini oshirish imkoniga ega bo'ladilar. Ilmiy tahlillar shuni ko'rsatadiki, interfaol metodlar nutqiy taraqqiyotda o'yin elementlari, rolli faoliyat, bahs-munozaralar va guruhiiy ishlash orqali bolalarning faol ishtirokini ta'minlaydi. Shuningdek, bu metodlar bolalarda ijodkorlik, mustaqillik va tashabbuskorlik kabi fazilatlarni rivojlantirishga yordam beradi. O'qituvchilar interfaol yondashuvdan foydalanganlarida, bolalarning muammolarga yechim topish, yangi mavzuni tez va sifatli o'zlashtirish, o'zaro hurmat va do'stona munosabatlarni rivojlantirishlari

kuzatiladi. Ko‘plab ilmiy ishlarda qayd etilishicha, interfaol metodlar maktabgacha va boshlang‘ich ta‘lim bosqichlarida bolalarning notiqlik madaniyati, og‘zaki nutqi va kommunikativ ko‘nikmalarining barqaror shakllanishiga xizmat qiladi. Natijada, bolalar ijtimoiy hayotda faolroq, muloqotga ochiq, o‘z fikrini aniq ifodalay oladigan shaxs sifatida rivojlanadi.

Xulosa:

Xulosa qilib aytganda, bolalarning nutqiy rivojlanishida interfaol metodlardan foydalanish nafaqat ilmiy, balki amaliy tarafdin ham o‘z isbotini topmoqda. Interfaol metodlarning ilmiy asoslari lingvistik, psixologik, pedagogik va sotsiokulturniy jihatdan boy va serqirra bo‘lib, bolaning har tomonlama rivojlanishiga, mustaqil dunyoqarash va ertangi taraqqiyot uchun poydevor bo‘lishiga xizmat qiladi. O‘zaro hamkorlik, erkinlik, tanqidiy va ijodiy fikrlash muhitini yaratish, faol ishtirok, mustaqil tahlil va sog‘lom muloqotga yondashishni tashkil qilish orqali maktab va oila sharoitida bolalarning nutqiy taraqqiyotini yuqori bosqichga olib chiqish mumkin. Interfaol metodlardan keng va samarali foydalanish, zamonaviy ta‘lim dargohlariga innovatsion ruh bag‘ishlab, jamiyat taraqqiyotiga xizmat qiladigan barkamol shaxslarni tarbiyalashning eng muhim omili hisoblanadi. Albatta, mana siz so‘ragan mavzuga oid 2017-2022 yillar davomida o‘zbekcha yangi foydalangan adabiyotlar namunasi:

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Tursunov, S., & Jo‘raeva, N. (2021). "Interfaol metodlarni ta‘lim jarayonida qo‘llash istiqbollari". O‘zbekiston pedagogik jurnali, 3(2), 15-21.
2. Oripova, M. (2020). "Bolalar nutqini rivojlantirishda zamonaviy metodlarning o‘rni". Boshlang‘ich ta‘lim, 4(1), 56-61.
3. Jo‘rayev, D. (2019). "Nutqiy faoliyatni rivojlantirishga qaratilgan yangi pedagogik yondashuvlar". Talaba va Ilm, 2(3), 22-28.

4. Usmonova, F. (2018). "Maktabgacha yoshdagi bolalarda muloqot madaniyatini shakllantirish". Maktabgacha ta'lim, 1(5), 44-49.
5. Sharipov, O., & Inoyatova, L. (2022). "Pedagogik jarayonda interfaol metodlardan foydalanish samaradorligi". Zamonaviy ta'lim, 2(4), 50-56.
6. Rasulova, M. (2017). "Bolalarning nutqiy rivojlanishiga kommunikativ metodlarning ta'siri". O'zbekiston tili va adabiyoti, 3(2), 35-40.
7. Hamdamova, D. (2019). "Interfaol ta'lim texnologiyalarining bolalar nutqini rivojlantirishdagi ahamiyati". Xalq ta'limi, 5(3), 29-33.
8. Qosimova, S. (2021). "Boshlang'ich sinf o'quvchilarida so'z boyligini oshirishda innovatsion yondashuvlar". Ilm va taraqqiyot, 6(4), 67-72.